

Twee mensen op de puinhopen van een oorlog

Diederik van Vleuten vertelt het verhaal van zijn oom Jan

Anderhalf seizoen lang trok Diederik van Vleuten volle zalen met *Daar werd wat groots verricht*. Met deze voorstelling, gebaseerd op de memoires van zijn oudoom Jan, bracht Van Vleuten de geschiedenis van Nederlands-Indië naar het theater. Daarbij verbond hij grote gebeurtenissen aan een persoonlijk verhaal. “Het verhaal van twee mensen op de puinhopen van een oorlog.” Een interview met een geschiedenisliehebber, theatermaker en verhalenverteller.

Maartje van der Eem is docent geschiedenis op het Hermann Wesselink College, Amstelveen. **Annemarie van der Eem** is historicus en tekstschrijver.

***H**et is niet omdat ik mijzelf zo belangrijk vind dat ik dit geschreven heb, maar ik vind wel dat ik in een belangrijke tijd geleefd heb. De grote veranderingen die zich in de wereld voltrokken tijdens mijn leven zijn als een waterval over mij en mijn generatie heen gekomen. Daarvan wil ik nog een laatste maal getuigen.’*

Zo beginnen de memoires van de in Nederlands-Indië geboren Jan van Vleuten, opgetekend in vier cahiers. Achterneef Diederik van Vleuten kreeg het familiearchief, inclusief de cahiers, in februari 2008 van zijn vader. Precies een dag nadat Erik van Muiswinkel en hij hadden besloten om te stoppen als cabaretduo. Toen Van Vleuten de eerste zinnen las van het levensverhaal van zijn oudoom,

de broer van zijn opa Sam, was hij meteen gegrepen. ‘Ik dacht: hier moet een boek over worden gemaakt, of een film. Pas in derde instantie dacht ik aan een theaterprogramma.’ In de memoires beschrijft Jan van Vleuten zijn leven. Achterneef Diederik vertelt dit verhaal in het theater: zijn oom werd in 1906 geboren in Nederlands-Indië en ging in augustus 1914 naar Nederland, waar hij en zijn broertje Sam achterblijven terwijl hun ouders teruggaan naar Indië. Jan en Sam logeren regelmatig bij familie op het Brabantse platteland, waar ze in de verte de kanonnen van het westfront horen. ‘Ik ken de Eerste Wereldoorlog van geluid’, schrijft Jan hierover. Na zijn opleiding keert Jan in 1930 terug naar Indië, waar hij enige jaren later Aukje ont-

Een Hollandse patrouille in de rijstvelden, Sumatra 1949. Foto: Hans Thijs via Flickr.com.

moet, de liefde van zijn leven. Op 10 mei 1940 staan ze in de haven van Batavia klaar om op verlof naar Nederland te gaan, maar hun boot zal de haven niet verlaten. Daar, op de kade, met de koffers in de hand, horen Jan en Aukje het nieuws van de Duitse inval in Nederland. Diederik van Vleuten vertelt zijn publiek wat Jan en Aukje meemaken tijdens de Tweede Wereldoorlog: de inval van Japan en de Japenkampen. 'Ik vond dat ik over de kampen moest vertellen, maar niet in de trant van 'wat was het allemaal erg'. Daar koop je niets voor in het theater. Ik beschrijf twee mensen die door de poorten van de hel lopen, het verhaal van twee mensen op de puinhopen van een oorlog, die op het verkeerde moment op de verkeerde plek waren. Ik vertel over Jan, die in het kamp de wisselingen van de seizoenen zo mist, die zich zorgen maakt om Aukje in het vrouwenkamp. Zo maak ik het voelbaar. Getallen alleen zeggen niets. Daarom spreekt Anne Frank ook zo veel mensen aan. Je volgt een meisje – en dat doe je dan maal zes miljoen.'

Jan en Aukje overleven de kampen en vertrekken in 1945 alsnog naar Nederland. Van Vleuten beschrijft die reis en hun aankomst in het koude Nederland. Al snel wordt Jan door zijn werkgever teruggestuurd naar Indië om de staat van de ondernemingen in kaart te brengen. Hij is daar getuige van de politio-

nele acties en het einde van het Nederlandse bewind, waarna hij wederom op de boot stapt. 'Zonder enig vlagvertoon maakte de boot zich los van de kade. Ik heb mijn geboorteland nooit meer terug gezien', noteert Jan in zijn cahier.

De geschiedenisliehebber

Het is niet voor het eerst dat Diederik van Vleuten zijn publiek een historisch onderwerp voorschotelt. Ook in de theaterprogramma's die hij twaalf jaar lang met Erik van Muiswinkel maakte, zat altijd wel een stukje geschiedenis. Een lied over James Cook, een scène over twee verslagen Romeinen in het Teutoburgerwoud en zelfs een complete tijdbalk: 'van hunebed tot Hazes'.

Zijn liefde voor het verleden heeft volgens Van Vleuten te maken met zijn aangeboren nieuwsgierigheid, die werd gestimuleerd door de boekenkast van zijn ouders. Een van de eerste boeken die hij hieruit las was *Geschiedenis van de Lage Landen* van Jaap ter Haar. 'Ik ben opgegroeid in een soort nostalgisch museum. In ons huis stonden beelden uit de Molukken en aan de muur hingen foto's van overgrootvader in Indië en ingelijste Java-Bo-

'Er werd een enorme hoeveelheid stof ingestampt.

Dan vroegen we 'Moeten we dit allemaal weten?' Mijn leraar Piet de Haan zei dan: 'Alles wat ik vertel moet je weten'

des.' Ook tijdens vakanties was er veel aandacht voor het verleden. 'Mijn ouders wezen naar elk kasteel – 'Kijk, uit de twaalfde eeuw' – en mijn vader zette regelmatig de auto aan de kant – 'Even een plaatje maken'.'

Van Vleutens interesse voor geschiedenis was gewekt en deze werd verder gevoed door de lessen geschiedenis op het Murmellius Gymnasium in Alkmaar. Zijn geschiedenisleraren lieten hem de grotere verbanden zien tussen historische gebeurtenissen. 'Geschiedenis was bepaald geen vak dat je even deed, het was heel hard werken. Er werd een enorme hoeveelheid stof ingestampt; ik kreeg er soms koppijn van. Dan vroegen we: 'Moeten we dit allemaal weten?' Mijn leraar, Piet de Haan, zei dan: 'Alles wat ik vertel moet je weten.' Achteraf realiseer ik me pas hoeveel ik van mijn geschiedenisdocenten heb geleerd. Als ik bijvoorbeeld iets lees over de Eerste Wereldoorlog, denk ik: dit heb ik geleerd van meneer De Haan.'

Diederik van Vleuten gebruikt het verhaal van zijn oom Jan om te vertellen over Nederlands-Indië.

De theatermaker als geschiedenisleraar

Kennis is belangrijk; dat benadrukt Van Vleuten tijdens het gesprek meerdere malen. Als hij in de voorstelling vertelt over de aanval op Pearl Harbor, dan vermeldt hij niet alleen het jaartal, de datum, maar ook het precieze tijdstip waarop de aanval begon. 'Kleine moeite om het te noemen. Ik wil dat soort dingen zelf ook weten: was het in de ochtend of in de avond? Feiten, ik zit er nooit naast. Ik check altijd mijn bronnen.' Vervolgens somt de vijftigjarige theatermaker moeiteloos een rijtje jaartallen op. 'Het is van belang om gebeurtenissen op een tijdbalk te kunnen plaatsen, dus je moet feitjes leren. Waarom zou dat zo moeilijk zijn? Waarom maken we de knieval naar leerlingen om het hen makkelijker te maken? We moeten hen juist uitdagen.'

Ziet Van Vleuten zichzelf, met deze voorstelling over de teloorgang van een kolonie, eigenlijk ook als een geschiedenisleraar? 'Ja, al geef ik dan geen les op school. Ik zou trouwens niet tegen de door de overheid opgelegde leerstof kunnen; daar zou ik heel recalcitrant van worden. Ik had een geweldige aardrijkskundeleraar die de hele wereld had gezien en prachtig kon vertellen. En toen moesten we voor ons eindexamen leren over de veranderende locatiefactoren van de Nederlandse tuinbouw. Verzonnen door

ling. 'Voor leraren heb ik veel respect. Het ministerie, dat zou zich aangesproken moeten voelen.'

De verhalenverteller

Met *Daar werd wat groots verricht* heeft Van Vleuten veel bewondering geoogst, bij zowel publiek als pers. De zalen zaten stevast vol en de recensies waren unaniem lovend. Zo schreef *Het Parool*: 'Virtuoos is de manier waarop Van Vleuten de belevenissen van zijn oom verweeft met de geschiedenis van Nederland en van de wereld.' *De Leeuwarder Courant* noemde de voorstelling 'een lofzang op het vertellen van een goed verhaal'.

Wat maakt Van Vleuten tot een goede verteller? 'Ik heb oog voor zingevende details; alles wat ik vertel heeft een functie. Daarnaast is het van belang om je publiek een meter voor te blijven. Je moet precies weten waar je heen wilt en je luisteraars blijven verrassen. Ik pak bijvoorbeeld midden in het verhaal opeens een kinderboek over Nederlands-Indië erbij, met behoorlijk racistische teksten. Het is voortdurend zoeken naar een goed ritme in het verhaal.'

Durf als verteller maar eens een stilte te laten vallen, betoogt Van Vleuten, en zorg voor een grap als dat nodig is. 'Als ik het in de voorstelling heb over de politionele acties dan zeg ik niet dat deze acties verkeerd waren; het zou potsierlijk zijn als ik dat twee generaties later zou zeggen. Wel zeg ik dat een politicus zou roepen: 'Met de kennis van nu hadden we het anders gedaan.' Vervolgens zeg ik: 'Met de

'Leraren geven veel verschillende voorstellingen op een dag'

die eikels in Zoetermeer. Ik merkte aan mijn leraar dat hij dit onderwerp niet leuk vond om te geven. En ik heb dat hele katren niet ingekeken, uit een soort protest. Ik haalde dan ook een 3,4 voor mijn eindexamen, terwijl ik aardrijkskunde een heel leuk vak vond.'

Het onderwijs ligt Van Vleuten na aan het hart. Dat blijkt meerdere malen tijdens dit interview, maar ook in zijn voorstelling. Zo vertelt de theatermaker dat de achtjarige Jan en zijn broertje Sam in 1914 na het verlof in Nederland niet met hun vader en moeder terugkeren naar Indië. Hun ouders wilden dat de jongens een goede opleiding in Nederland zouden krijgen. Van Vleuten zegt hierover in de voorstelling: 'Dat was de gouden tijd dat je voor goed onderwijs nog naar Nederland kwam. Dat kunnen wij ons niet voorstellen, dat er een tijd was....' Leraren voelen zich hierdoor soms aangesproken, maar dat is volgens Van Vleuten absoluut niet de bedoe-

kennis van nu zou Sven Kramer in de buitenbocht zijn gebleven.’ Een grap kan soms een moment doorbreken. Ik moet een grap maken om uit die oorlog te komen.’ Van Maastricht tot Leeuwarden; er zat natuurlijk altijd wel een aantal geschiedenisleraren in de zaal. ‘Van hen krijg ik regelmatig reacties. Vaak in de trant van: ‘Ik wou dat ik de tijd had om het ook zo te vertellen.’ Maar de energie die ik in deze voorstelling steek, kunnen leraren natuurlijk niet in een les stecken. Leraren geven immers veel verschillende voorstellingen op een dag.’ Bij de lessen over Indonesië kan de dvd van de voorstelling prima worden gebruikt. Uiteraard hoopt Diederik van Vleuten dat docenten het hele verhaal van oudoom Jan met de klas bekijken. Je kunt mijn voorstelling gebruiken als introductie, om daarna dieper op

het onderwerp in te gaan. Ook kun je de dvd, of hoofdstukken daarvan, bekijken als afsluiting van de lessen over de val van de kolonie. Bijvoorbeeld op vrijdagmiddag en daarna met de leerlingen Indisch eten.’ De memoires van Jan van Vleuten bieden genoeg stof tot napraten, tot en met de laatste regels:

‘Grote veranderingen die zich in de wereld voltrokken tijdens mijn leven zijn als een waterval over mij heen gekomen. Ik heb twee wereldoorlogen bewust meegemaakt, de crisis van de jaren dertig aan den lijve ondervonden. Ik zag de eerste automobiel op Java, maar ook de stap van de eerste mens op de maan. Het koloniale tijdperk heb ik meegemaakt. De val van het Nederlands imperium in Zuidoost-Azië voltrok zich voor mijn ogen. Daarvan wilde ik getuigen.’ ■

Bestellen dvd plus boekje

De dvd van de voorstelling *Daar werd wat groots verricht* is te bestellen bij Bunker Theaterzaken via www.bunkertheaterzaken.nl. Voor 19 euro (inclusief verzendkosten) ontvangt u een dvd met de ruim twee uur durende theaterregistratie, plus een begeleidend boekje van zestig pagina's. Dit bevat de ontstaansgeschiedenis van het programma en achtergronden en foto's uit het Van Vleuten-familiearchief.

Lessuggesties

Op de website van Kleio vindt u suggesties om (hoofdstukken van) de theatervoorstelling *Daar werd wat groots verricht* in de les te gebruiken. Tevens zijn er lessuggesties te vinden op basis van eerdere shows van Diederik van Vleuten en Erik van Muiswinkel. De geselecteerde scènes en liedjes worden gekoppeld aan kenmerkende aspecten. Kijk op www.vgnkleio.nl.

De Tjisonari in de haven van Tandjong Priok (Batavia) in Nederlands-Indië, 1928. Schilderij door Hal Wickers in het Maritiem Museum in Rotterdam. Foto: Artshooter via Flickr.com.